

Lleonard i la Casa Reial catalana d'Itàlia

Autor: Jordi Bilbeny

Data de publicació: 01-05-2010

Un intent de desfalsificació i restauració biogràfica

Ja fa uns dies que he acabat de llegir el llibre d'En Charles Nicholl, Leonardo. El vuelo de la mente. Una obra densa, amb un gran cabal d'informació, sovint aclaparadora, perquè més que destriar el gra de la palla, el que fa és acumular dades i més dades, sense mai saber del cert si són fruit de la vida real, d'afegits dels compiladors o fragments de la vida d'algú altre que supleix la personalitat d'En Lleonard o la inventa.

Sigui com sigui, les dades que En Nicholl ens aporta són més que suficients per adonar-nos, en una primera aproximació, de l'ambient en què es va moure el nostre home. Aquest ambient cortesà, refinat, que li va permetre expandir-se intel·lectualment i artística i que li va garantir l'espai ideal per a la seva realització personal.

D'entrada, com en el cas d'En Colom, sobta que el fill analfabet d'una pageseta sense estudis visqui contínuament a les corts dels prínceps italians. Els biògrafs, també com en el cas d'En Colom, ho relaten de la forma més natural, sense donar-li la més mínima importància. Els qui sabem com es fa una biografia d'un personatge noble per aplicar-la a un plebeu ho veiem altament desmesurat i grotesc. I és l'indicatiu evident que som davant d'una barreja de personatges.

Pel que fa a En Lleonard, som sabedors que, poc després de la seva arribada a Milà, cap a les acaballes del decenni de 1480, ja "se l'associa especialment amb la Cort d'Isabel d'Este, a Màntua", on desplega les seves aptituds musicals[1]. Aquí el veiem amb un deixeble seu, Atalante Migliorotti, a qui "al 1493 Isabel li encarregà que li fes una guitarra"[2].

No deixa de sobtar que la primera aparició d'En Lleonard en una cort italiana sigui precisament la de la Isabel d'Este, car aquesta era filla de l'Elionor d'Aragó, la qual era filla alhora de Ferran I de Nàpols, néta d'Alfons IV de Catalunya i I de Nàpols i neboda del rei Ferran II el Catòlic.

A més a més, Isabel era la germana de Beatriu d'Este, esposa del duc de Milà, Ludovico Sforza, a qui En Lleopard oferirà els seus serveis d'enginyer militar. Però és que, encara, En Ludovico era el cunyat mateix del rei Alfons II de Nàpols, que s'havia casat amb la seva germana Hipòlita Maria. O dit d'una altra manera: era el germà de la reina. Però Isabel era germana, a l'enfons, d'Alfons I d'Este, que va mullerar en segones núpcies, al 1502, Lucrècia Borja, la germana d'En Cèsar Borja, a qui En Lleopard també servirà com a enginyer bèl·lic.

En Nicholl, que, en un apartat del llibre, analitza els papers d'En Lleopard sobre arquitectura, ens adverteix que "en un foli que es pot datar a començament del 1489, figuren dos dibuixos de planta i alçat d'un petit edifici, cobert per una cúpula, que no és una església. La inscripció l'identifica com «el pavelló del jardí de la duquessa de Milà». Es refereix a la construcció que hi ha al parc del castell dels Sforza". I afegeix: "És possible que el projecte de renovació del pavelló estigués relacionat amb el casament del jove duc de Milà i Isabel d'Aragó, néta del rei de Nàpols, celebrada al febrer del 1489"[3].

Efectivament: Isabel d'Aragó era la filla d'Alfons II de Nàpols i d'Hipòlita Maria Sforza, germana d'En Ludovico Sforza. Es va casar amb Gian Galeazzo Sforza, nebot alhora del mateix Ludovico. L'espectacle teatral per celebrar-ne les noces, escaigut al 13 de gener del 1490, va anar a càrrec d'En Lleopard. Per En Nicholl, va ser "la primera participació documentada d'En Lleopard en una obra teatral"[4]. És a dir, que En Lleopard, segons la documentació que tenim, es va estrenar com a escenògraf a la cort d'una altra princesa de la casa reial catalana: Isabel d'Aragó.

La pertinença a la reialesa d'aquesta dama no ha passat desapercebuda a En Nicholl, que escriu sense embuts que Isabel "era d'estirp règia: Alfons, el seu pare, era l'hereu del regne de Nàpols"[5]. Per això mateix, els músics, a l'inici de la vetllada, "arrencaren amb una melodia napolitana en honor de la radiant duquessa"[6].

Sembla, doncs, que En Lleopard es va quedar a la cort d'Isabel d'Aragó una temporada llarga. A l'agost del 1499, En Lleopard escriu en una pàgina del Còdex Atlàntic: "Per escalfar l'aigua de la caldera de la duquessa, afegeix tres parts d'aigua calenta a quatre parts d'aigua freda"[7]. Atent a la jugada, En Nicholl, anota immediatament que "la duquessa en qüestió ha de ser Isabel d'Aragó, vídua d'En Gian Galeazzo. Ella i En Lleopard eren veïns; Isabel s'allotjava a l'altra ala de la Corte Vecchia, amb el seu fill malalt, Francesco, el «Duchino»"[8].

Si realment la duquessa a qui En Lleopard escalfa aigua fos Isabel d'Aragó, i els fets passessin un cop aquesta ja fos vídua, això ens podria indicar que el nostre home no deuria entrar a la seva cort per la influència de la nissaga Sforza sinó de la casa reial catalana. És una conjectura, és clar. Però el fet que, mort l'Sforza, En Lleopard es mantingués al servei actiu d'Isabel d'Aragó ho podria fer sospitar. Majorment, perquè, poc després, ja el veiem al servei d'un altre membre de la família reial catalana: Cèsar Borja, a qui, de forma sorprenent, l'única vegada que En Lleopard l'anomena als seus escrits, no ho fa amb la grafia italiana de "Borgia", sinó amb la variant catalana "Borges". O com exposa En Nicholl: "L'únic esment que En Lleopard fa d'En Borja (o Borges, que és com ell ho escriu) es refereix a un manuscrit: «En Borges m'aconseguirà l'Arquímides del bisbe de Pàdua»"[9]. La forma és genuïnament catalana. Així ho reconeix el Pare Batllori en tractar del llinatge Borja i d'aquest cognom, el qual "apareix en els documents amb moltes formes ortogràfiques: Borja, Bòria, Borya, Borgia, Borgia, Búrgia, Borges"[10].

Segons En Nicholl, "En Lleopard va entrar al servei d'En Cèsar Borja a l'estiu del 1502"[11]. En Cèsar era fill natural d'En Roderic de Borja, que va ser Summe Pontífex entre 1492 i 1503. Els Borja tenien vincles diversos amb la casa reial catalana. Just en aquesta època, la Lucrècia, germana d'En Cèsar, s'havia maridat amb Alfons d'Este, fill d'Elionor d'Aragó i nét d'Alfons IV de Catalunya. I un altre germà, En Jofré, era casat amb Sança d'Aragó, filla natural d'Alfons II de Nàpols i, per tant, besnéta del Magnànim. En Cèsar mateix s'havia casat amb Joana d'Albret, la germana del rei Joan de Navarra. És a dir: que, quan En Lleopard entra a la casa dels Borja com a enginyer militar, entra en una família que s'ajusta amb tota precisió al bell mig de l'entramat de la casa reial catalana a Itàlia. Entra, doncs, també al servei d'un nou príncep. El marit d'una princesa de Navarra. "Príncep de l'Adriàtic" s'autoanomena també en el famós salconduit que atorga a En Lleopard al 18 d'agost del 1502[12].

Aquest document és clau i transcendent perquè és aquí on En Cèsar Borja esmenta En Lleopard com a "Nostro Prestantissimo et Dilectissimo Familiare". En Nicholl, que utilitza una transcripció diferent del document, omet l'esment de "familiar" que En Borja fa. En d'altres transcripcions que he pogut observar, passa el mateix. La qual cosa ens indicaria que l'expressió de "familiar" incomodava i incòmoda. I molt. ¿Com explicar aquest parentiu entre els Borja i En Lleopard si aquest era, com diuen els escrits i els biògrafs reputats, el fill d'una pagesa analfabeta i d'un notari de poca volada? El terme "familiar", és cert, vol dir també "amic" o "servent". Però aquí em sembla ben clara la seva accepció oberta i transparent de "parent". És aquest parentiu sobtat, si fos certa la interpretació que hi dono, el que descol·loca els erudits formals i perpetuadors d'una biografia tan rígida com contradictòria de l'artista. Per En Manel Capdevila és evident que el terme vol dir "parent", perquè "fer-lo servir amb el sentit d'«empleat seu» és una redundància, atès que aquest és el motiu del salconduit, perquè explica amb detall al llarg de tota la carta que treballa per ell".

El document és també important, per tal com En Cèsar escriu: "Ordenem i manem que al seu portador, el nostre ben amat i molt excels arquitecte i enginyer general Lleonard Vinci, a qui hem encarregat la inspecció de les places i fortaleses dels nostres estats, se li presti l'ajuda que calgui en cada cas o que, a parer seu, estimi necessària"[13]. I, com relleva En Nicholl, "el document concedeix a En Lleonard total llibertat de moviment pels dominis d'En Borja, amb totes les despeses pagades «per a ell i els seus»"[14]: favor més propi si es feia a un parent que a un servidor.

Llavors, si el terme cal interpretar-lo en el sentit exacte de "parent", d'on els venia la consanguineïtat? Doncs a través de la casa reial. D'algun vincle encara no clarificat, perquè com és de tothom sabut, l'escut d'armes d'En Lleonard era el mateix que el de la reialesa catalana: tres pals de gules en camper d'or[15]. Si bé el nombre de barres variava en funció de múltiples factors, els reis de Nàpols apareixen un darrere l'altre dibuixats amb escuts de tres pals, com els gravats de Ferran I, Alfons II, Ferran II i Frederic II[16]. Tots aquests reis de Nàpols, doncs, tenen el mateix escut d'armes que En Lleonard.

Hem vist que En Lleonard es dona a conèixer a la cort d'una princesa de la casa reial catalana a l'inici de la seva carrera. I l'acabarà, així mateix, rebent la visita d'un altre membre d'aquesta reialesa, perquè serà a l'octubre del 1517, ja a les acaballes de la seva vida, que el Cardenal Lluís d'Aragó, juntament amb el seu secretari Antoni de Beatis, el visitarà al seu estudi. De conformitat amb En Nicholl, "el cardenal Lluís d'Aragó era nét del rei de Nàpols i cosí d'Isabel d'Aragó"[17]. Havia aspirat al soli pontifici, després de la mort de Juli II, al 1513. I, "encara que les seves esperances s'havien vist defraudades per l'elecció de Lleó X, seguí unit al nou pontífex: bàsicament perquè se li havia fet creure que el papa l'acabaria nomenant rei de Nàpols"[18]. És a dir, que som davant d'una nova amistat amb un membre de l'alta jerarquia eclesiàstica que aspirava a Papa, però també a rei. A rei de Nàpols.

En Beatis ens objectiva que En Lleonard va mostrar al cardenal tres obres mestres, entre les quals hi havia "el retrat d'una dama florentina", que els especialistes identifiquen amb la Mona Lisa. El cardenal i el seu secretari –apunta En Fritjof Capra– "quedaren meravellats davant dels dibuixos anatòmics d'En Lleonard, i majorment davant dels seus escrits sobre altres temes"[19]. No és d'estranyar, per tant, que En Beatis escrivís al seu diari que "tots aquests llibres, escrits en italià, seran una font de plaer i de profit quan apareguin" editats[20]. En Capra, que recull amb atenció la sentència, no s'està d'anotar que "això fa pensar que En Lleonard analitzà amb el cardenal els seus plans de publicar els quaderns de notes"[21]. És a dir, que sembla molt previsible que l'edició pòstuma de les obres del geni del Renaixement haurien pogut anar a cura d'un altre membre de la casa reial catalana de Nàpols.

I, per acabar-ho de reblar, En Nicholl encara innova que "el Cardenal tornava d'un llarg periple europeu, motivat en part pel desig de distanciar-se d'una conspiració contra el papa Lleó que s'havia escaigut l'any anterior, i en part també per reunir-se amb Carles V, el nou rei d'Espanya"[22].

No deixa de ser ben curiós adonar-nos que En Lleonard es troba novament al mig del camí entre dos membres de la casa reial catalana: el cardenal Lluís d'Aragó i el nou rei dels catalans: Carles I. I que tota la informació que ens ha pervingut del seu estudi de pintura del final de la seva vida sigui precisament i justament al Diari de l'Antoni de Beatis, secretari d'En Lluís d'Aragó.

Jordi Bilbeny

Descarregueu el document de recerca complet

Notes bibliogràfiques:

[1] CHARLES NICHOLL, Leonardo. El vuelo de la mente; traducció de Carmen Criado i Borja Bercero, Santillana Ediciones Generales, S.L.; 5a ed., Madrid, 2006, p. 181.

[2]Ídem, p. 183.

[3]Ídem, p. 252.

[4]Ídem, p. 285.

[5]Ídem.

[6]Ídem, p. 286.

[7]Ídem, p. 357.

[8]Ídem, p. 357-358.

[9]Ídem, p. 386.

[10] MIQUEL BATLLORI, "El llinatge Borja del segle XIII al XVI", La família Borja; Obra Completa, vol. IV, Biblioteca d'Estudis i Investigacions, núm. 21; Eliseu Climent, Editor; València, 1994, p. 3.

[11] CHARLES NICHOLL, op. cit., p. 384.

[12]Ídem, p. 388.

[13]Ídem.

[14]Ídem.

[15] JOSÉ LUIS ESPEJO, Leonardo. Los años perdidos; Ediciones El Andén, SL; Barcelona, 2008, imatge 5.

[16] Vg. AVELINO SOTELO ÁLVAREZ, Casa de Aragón de Nápoles (1442-1503) en la historiografía italiana del s. XV al XVIII; PhD Áristos Editor's, Torrevella, 2001, p. 129, 211, 233 i 255.

[17] CHARLES NICHOLL, op. cit., p. 549.

[18] Ídem, p. 550.

[19] FRITJOF CAPRA, La ciencia de Leonardo. La naturaleza profunda de la mente del gran genio del Renacimiento; Colección Argumentos-383, Editorial Anagrama, S.A.; Barcelona, 2008, p. 175.

[20] Ídem.

[21] Ídem.

[22] CHARLES NICHOLL, op. cit., p. 550.